

ÇUVAŞ YAZAR N. İLPEK MİKULAYI'NİN HİKÂYELERİNDE AĞIZ KULLANIMI*

Sinan Güzel**

ÖZ: Çuvaş romanının en önemli isimlerinden biri olan N. İ. Mikulayı, yarım asırlık sanat yaşamı boyunca şiir, deneme, hikâye, roman gibi pek çok türe ait çok sayıda yayın yapmıştır. Onun söz konusu türlere ilişkin yapıtlarında ölçünlü dili son derece başarılı bir biçimde kullandığı, ancak yerel ağız malzemesini de okuru rahatsız etmeyecek bir biçimde eserlerine taşıdığı görülmektedir. Bu çalışmada, geniş bir eser külliyatına sahip olan N. İlpek Mikulayı'nın *Tıvatı Kun* (Dört Gün) adlı kitabında yer alan "Tıvatı Kun" (Dört Gün) povesti (uzun hikâyesi) ile "Mikulay Şillın Kalavı" (Mikulay'ın Erkek Kardeşinin Hikâyesi), "İrena" ve "Şıpka Tavraşınçe" (Şıpka Yöresinde) hikâyelerindeki biçim birimi düzeyindeki ağız malzemesi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağız Kullanımı, Çuvaş Diyalektolojisi, Çuvaş Edebiyatı, Çuvaşça, N. İlpek Mikulayı.

USAGE OF DIALECT IN THE STORIES BY N. İLPEK MİKULAYİ, A CHUVASH AUTHOR

ABSTRACT: One of the most important figures of Chuvash novel, N.İ. Mikulayı published numerous works of several genres such as poetry, essay, short story and novel during his artistic life of almost fifty years. He is observed to use standard language in his works in aforementioned genres with utmost success and to convey local dialect materials in his works without disturbing reader. This study tries to evaluate dialect material on morpheme level in "Tıvatı Kun" (Four Days) novella, "Mikulay Şillın Kalavı" (The Story of Mikulay's Brother), "İrena" and "Şıpka Tavraşınçe" (in Şıpka Region) short stories in the book titled *Tıvatı Kun* (Four Days) of N. İlpek Mikulayı, who has a large corpus of work.

Keywords: usage of dialect, dialectology of Chuvash, Chuvash Literature, Chuvash Language, N. İlpek Mikulayı.

* Bu çalışma, 2012 yılında savunmuş olduğumuz "İlpek Mikulayı'nın *Tıvatı Kun* Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sinanserdarguzel@hotmail.com

Giriş

Dilin doğru kullanılmasının ne gibi ölçütleri olduğu konusu tartışıldığında, *ölçünlü dil* kavramına sıkça başvurulduğu görülmektedir. Bir dilin farklı ağızlarını konuşanların toplumun her alanındaki iletişim gereksinimlerini karşılayabilmeleri noktasında önemli bir birleştirici güce sahip olan ölçünlü dilin daha ziyade ulusal düzeyde bir işlevi olduğu, eğitim, hukuk, basın yayın alanları ile resmî yazışmalarda kullanıldığı görülmektedir. Kuralları sözlüklerde ve yazım kılavuzlarında belirlenmiş olan ölçünlü dilin dışındaki kullanımlar ise yerel kaynaklı kuralsız sapmalar olarak yorumlanmaktadır. Çeşitli türlere ait edebî eserler söz konusu olduğunda ise ağız kullanımlarını içinde barındıran bu standart olandan uzaklaşma eğilimi, bilinçli bir seçimin ürünü de olabilmektedir. Örneğin “masallar, halk hikâyeleri, efsaneler, atasözleri, deyimler, bilmece, fıkralar, halk şiiri, türküler gibi sözlü edebiyat ürünlerinin yazıya geçirilmiş biçimlerinde”¹ ağız kullanımına sıkça başvurulmasının işlevsel bir yönü bulunmaktadır. Roman, hikâye vb. türlerdeki edebî yaratmalar ele alındığında yazarlar, gerçekliği sağlama amacıyla, bilhassa ilgili edebî metinlerdeki kişileri konuşturarak ağız kullanımlarını eserlerine taşımaktadırlar.

Konumuzu ilgilendiren yönüyle, Çuvaş yazar N. İlpek Mikulayı'nin eserlerinde de benzer kaygılar ile ağız malzemesine başvurulduğuna, kullanılan dilin olayın geçtiği mekâna, bu mekânda yaşayan insanlara göre biçimlendiğine tanık olunmaktadır. Çuvaşların Tatarlar ile birlikte yaşadığı Çuvaşistan'ın Şimırşi rayonunda dünyaya gelen, ilkokul çağlarını Tataristan Cumhuriyeti'nin *Přva* rayonuna bağlı *Hurřnvar* yerleşiminde geçiren İlpek Mikulayı'nin yalnızca Çuvaşçanın yerel kullanımlarını değil Tatarca üzerinden kopyalanan ancak ölçünlü dilde kendisine yer edinmeyen söz varlığı ve dil bilgisi unsurlarını da eserlerine taşıdığını görüyoruz.

Çalışmamız, İlpek Mikulayı'nin *Třvatř Kun* (Dört Gün) adlı kitabında² yer alan *Třvatř Kun* (Dört Gün) povesti³ (uzun hikâye) ile *Mikulay şillşn Kalavř-* (Mikulay'ın Erkek Kardeşinin Hikâyesi), *şrena* ve *şipka Tavrařřnçe* (Şipka Yöresinde) hikâyelerinde tanıkladığımız biçim birimi düzeyindeki

¹Nurettin Demir, “Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı Hakkında Bir Ön Çalışma”. *Turcological Letters to Berndt Brendemoen*. Edited by Éva Á. Csató vd. (The Institute fo Comparative Research in Human Culture.). Novus forlag, Oslo, 2009, s. 2.

² İlpek Mikulayı, *Třvatř Kun*, Ministerstva kul'turı Çuvaşskoy ASSR, Çeboksarı, 1953.

³ Rusça povest terimini Türkçe uzun hikâye ile açıklayabiliriz: “Anlattığı olayın yalınkatlığı, yine olayın işleniş biçimi ve şahıs kadrosunun azlığı vb. gibi hikâye özellikleri taşıyan ancak uzunluğu bakımından romana benzeyen öykü.” (Bk. T. Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2001, s. 446).

ağız malzemesi üzerinde bir incelemeyi amaç edinmektedir. Belirlenen biçim birimlerinin ölçünlü dildeki görevdeşleri ile karşılaştırılarak ele alınacağı bu yazıda, ilgili biçimlere yönelik yapısal değerlendirmelerde bulunulacak, bunların hangi ağız alanına ait olduğu da belirlenmeye çalışılacaktır.

2. Eserlerdeki Biçim Birimi Düzeyindeki Ağız Malzemesi

2.1. [+yîn] İlgî Durum Eki

Çuvaş Türkçesinde /i/ ünlüsü ile biten ad tabanlarının ardından ilgi durum eki [+n] nadiren de [+yîn] biçimlerinde getirilmektedir⁴. Bu iki biçim birim kimi zaman benzer örneklerde bile birbirinin yerine kullanılabilir. Çuvaş yazı dilinde /i/ ünlüsü ile biten ad tabanlarının ardından genel olarak [+n] biçimi kullanılsa da kimi edebî eserlerde [+yîn] şekilli örnekler de yer almaktadır. Çuvaş yazı dilinde [+yîn] biçiminin bulunmadığına ilişkin olarak görüş bildiren V. G. Yegorov⁵, İ. P. Pavlov⁶, Sergeyev-Kotleyev⁷, Durmuş⁸ gibi araştırmacılar bunun yerel bir yapı olduğunu düşünmektedirler.

Pavlov, Çuvaş Türkçesinin Yetirne yöresindeki diyalektlerde /n/ yardımcı sesi yerine kimi zaman /y/ sesinin kullanıldığını ve *laşa-(y)în*, *îne-(y)în* örneklerinde olduğu gibi [(y)în]/[(y)în] biçiminde beliren yapıların ortaya çıktığını belirtmiştir. Araştırmacı ayrıca bu gibi yapılara edebî eserlerde rastlama imkânı olsa da bunları edebî dile ait bir kural gibi görmenin yanlış olduğunu da eklemiştir.⁹ Görüldüğü üzere Pavlov diyalektlerin yanı sıra yazılı edebiyat ürünlerinde de [(y)în] biçiminin varlığını kabul etmekte ancak bunun kurallaşmasına karşı çıkmaktadır. Yazılı dilde yer alan kimi biçim birimlerine ilişkin özel durumlar olabilir. Örneğin Türkiye Türkçesinin aitlik ekinin her zaman [+ki] biçiminde kurallaştığını, yalnızca *bugün-kü*, *dün-kü* gibi örneklerde ünlü uyumu ile kullanıldığını biliyoruz.¹⁰ Ancak *bugün-kü*, *dün-kü* sözlerinin yazılı dilde

⁴ Bk. Feyzi Ersoy, *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010, s. 105.

⁵ V. G. Yegorov, *Sovremenniy Çuvaşkiy Literatüriy Yazık v Sıavnitel'no-İstoriçeskom Osveşçenii (Çast I)*, Çuvaşskoye Gosudarstvennoe izdatel'stvo, Çeboksarı, 1954, s. 306.

⁶ İ. P. Pavlov, *Hal'hi Çıvaş Literaturi Çilhi – Morfoloji*, Çıvaş ASSR Kineke İzdatel'stvi, Şupaşkar, 1965, s. 97.

⁷ İ. P. Sergeyev-V. İ. Kotleyev, *Çıvaş Çilhi*, Çıvaş Kineke İzdatel'stvi, Şupaşkar, 1988, s. 203.

⁸ Oğuzhan Durmuş, *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2009, s. 20.

⁹ İ. P. Pavlov, *age.*, s. 96.

¹⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 264.

bugün-ki, dün-ki gibi biçimleri bulunmazlar. Bu bakımdan buradaki [+kü] eki kurallı bir yapı olarak yazı dilinde anılmaz olmuştur.

Ölçünlü yazı dilinde çok az tanıklanan diyalektal [+yîn] biçimbiriminin İlpek Mikulayı'nın *Tivatı Kun* povesti ile *İrena* hikâyesinde tanıkladığımız biçimi, /i/ ünlüsü ile sonlanan kelime tabanlarında kullanılmaktadır.

(1)¹¹ *Epī šyīnčeh Čaykovskiyīn ham yuratnī «Barkarolline» kalama tutīnatīp.* (2225) (TK)

“Ben hemen Çaykovskiy'in çok sevdiğim *Barkarolesini* çalmaya başlıyorum.”

(2) *Kaşniyīn hīyne uyrīm īmīt, hīy yuratnī īšī pur.* (3353) (TK)

“Her birinin ayrı ümidi, sevdiği bir işi var.”

(3) *Politseyskiyīn šīnsa pīsīlnī sassi.* (4809) (İR)

“Polisin üşümekten tahrir olmuş sesi.”

2.2. [+i] / [+î] Teklik 2 Kişi İyelik Eki

Teklik II. kişiye ait iyeliğin ifadesi için Çuvaş Türkçesinde [+u] / [+ü] biçim birimleri kullanılmaktadır. Bu ek, Çuvaşçanın GT'den ayrışan bir yönünü ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ET. +^oη ile¹² yapısal bir ortaklıkları bulunmaz. Bu biçim biriminin köken itibari ile ET -(u)g teklik II. kişi iyelik şekli ile ilgili olabileceği düşünülmüştür. ET. *buŋ+ug* “sıkıntı”, *ädgü+g*¹³ örneklerinde yer alan ekin Çuvaşça [+u] / [+ü] ile denk olması muhtemeldir. Teklik II. kişi ekleri yalnızca III. kişilere ait iyelik ekli biçimleri barındırması nedeniyle VB ve TB'de yer almamaktadır.¹⁴

¹¹ İlpek Mikulayı'nın hikâyelerinden alınan metin parçaları ve Türkiye Türkçesine aktarımları için 2012 yılında savunmuş olduğumuz doktora tezi esas alınmıştır. Her bir metin parçasının sonunda yer alan rakamlar ise ilgili diyalektolojik biçim biriminin yazı çevrimi yapılmış metinde bulunduğu satır numarasını göstermektedir. Bk. Sinan Güzel, *İlpek Mikulayı'nın “Tivatı Kun” Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi, Giriş-Metin-Dizinler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012.

¹² Bk. A. M. Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 193; Marcel Erdal, *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden, 2004, s. 160.

¹³ Bk. Marcel Erdal, *age.*, 2004, s. 161; Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, Simurg, İstanbul, 2000, s. 104.

¹⁴ Bk. Marcel Erdal, *Die Sprache der wolgabolgarischen Inschriften*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993, 89-91; Talat Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 43.

Çuvaşçada [+u] / [+ü] biçim birimlerinin yanı sıra *Tıvatı Kun*'da da tespit ettiğimiz [+ĩ] / [+ĩ] şeklinde iki ayrı ek daha söz konusudur. Çuvaşistan'ın Krasnoçetay ve Sengiley rayonlarında bu iyelik ekleri *san yimiki* ~ *san yimiku* "senin kız kardeşin", *san apı* ~ *san apu* "senin ablan", *laşına* "senin atına" *haphına* "senin kapına" gibi örneklerde tanıklanmıştır. Ayrıca aynı bölgede ikinci çokluk kişiye ait iyeliğin ifadesi için de bu [+ĩ] / [+ĩ] biçimlerinden yararlanıldığını görüyoruz: *sirın yivışi* ~ *sirın yivışu* "sizin ağacınız."¹⁵ Fedotov'un bu durumun Kıpçakçanın tesiri ile gerçekleştiğine yönelik karşılaştırmaları konuya ışık tutar niteliktedir. Araştırmacı [+ĩ] / [+ĩ] biçimlerinin *[+ig] / *[+ig] > [+iv] / [+iv] biçimlerinden geliştiğini belirtmekte, Çuv. *hır-iv-ir* > *hır-ir* "kızınız" örnekleri ile ikinci kişi biçimlerinde yaşanan bu değişimi açıklamaya çalışmaktadır.¹⁶

İlgili biçim biriminin *Tıvatı Kun* povesti ile *Mikulay Şillın Kalavı* ve *İrena* hikâyesinde toplam beş tanığı bulunmaktadır:

(4) *Kuşntan pihatıp ta, kuşu salhulannı sanın.* (1238) (TK)

"Gözüne bakıyorum da, gözün hüzünlenmiş senin."

(5) *-Misker vil.. san uminta?* (3844) (MŞK)

"Ne o senin önündeki?"

(6) *Epı piletıp sanın şuhışna! Yurı, p-payan epı san hisepınte kakay sutakan lavkkaşı pulam.* (4581) (İR).

"Ben biliyorum senin düşünceni! Tamam, bugün ben senin **nazarında** bir kasabım"

(7) *Pırten-pır şivih şinnim vit esı manın, pişırhanatıp san kun-şulışın.* (4898) (İR).

"Sen benim biricik erkek arkadaşımın, senin **yaşamın** için endişeleniyorum."

(8) *İmır teni vırım-ha, çıtassi numay pulı kun-şulinta..* (5128) (İR).

"Ömür uzun, dayanılacak çok şey olacak **hayatında**..."

¹⁵ Bk. V. İ. Kotleyev, "Morfologičeskie Osobennosti Krasnoçetayskogo Govora", *Materialı po Çuvaşskoy Dialektologii*, Vıpusk Vtoroy, Çuvaşskoye Knijnoe izdatel'stvo, Çeboksarı, 1963, s. 40; A. A. Alekseyev, "Osobennosti Sengileyevskogo Govora Çuvaşskogo Yazıkı", *Materialı po Çuvaşskoy Dialektologii*, Vıpusk Çatvertıy, Nauçno-İssledovattel'skiy İnstıtüt, Çeboksarı, 1971, s. 19.

¹⁶ M. R. Fedotov, (1983), *Çuvaşskiy Yazık v Sem'ye Altayskih Yazıkov* (II), Çuvaşskoye Knijnoe İzdatel'stvo, Çeboksarı, 1983, s. 46.; M. R. Fedotov, *Çuvaşskiy Yazık, İstoki Otnoşeniye k Altayskim i Finno-Ugorskim Yazıkam, İstoričeskaya Grammatika*, İzdatel'stvo Çuvaşskogo Universiteta, Çeboksarı, 1996, s. 208-209.

2.3. [-e] Soru Eki

Çuvaş Türkçesinde [-i], [-şi], [-im], [-şim] biçiminde dört adet soru eki bulunmaktadır.¹⁷ Bu eklerin kullanımında herhangi bir ölçüt söz konusu olmayıp aynı adlara ve eylemlere her biri gelebilmektedir. Görüldüğü üzere Çuvaşçada soru biçim birimlerinin yalnızca ön ünlülü biçimleri kullanılmaktadır. Bu ekler (-) işareti ile kelime tabanından ayrılmaktadır. Bu biçim birimlerinin dışında Pavlov¹⁸ {-Am} ve {-A} şeklinde vokal uyumuna giren biçim birimlerinden söz etse de ölçünlü dilde yalnızca yukarıda anılan şekiller kullanılmaktadır. Pavlov, dışında Fedotov'un da andığı bu biçim birimi daha çok ağızlarda görülmekte olup yazı dili metinlerinde ise çok nadiren tanıklanmaktadır. Fedotov'un {-A} biçim birimine ilişkin örneğini, diğer soru eklerinden farklı olarak kelime tabanı ile ek arasına tire (-) işareti koymadan verdiğini görüyoruz: *şırsa pıtertıre?* “yazdınız mı?”¹⁹ Son olarak bu ek işlev bakımından [-i] biçim birimi ile koşut biçimde yalnızca soru ifadesi yaratmaktadır.

İlgili diyalektolojik biçim birimi yazımızın malzemesini oluşturan metinlerden *Tıvatı Kun*'da tek bir örnekle tanıklanmaktadır:

(9) *Malika-şke!. Kiltıne?* (577) (TK)

“*Malika!. Geldin mi?*”

2.4. [-a] / [-e] Şimdiki-Geniş Zaman Eki

Çuvaş Türkçesinde, Yapısal olarak {-a} / {-e} zarf-fiili ile *tır-* (~GT tur-) yardımcı fiilinin dilbilgiselleşmiş biçimi {-A tur-}'un kısaltmış şekli olarak açıklanan [-at] / [-et] biçiminin²⁰ yanı sıra şimdiki-geniş zaman eki olarak kullanılan bir başka ek daha bulunmaktadır. [-a] / [-e] şeklinde tanıklanan bu ek, [-at] / [-et] biçiminin yıpranmış ve kısaltmış halinden başka bir şey değildir. Ölçünlü yazı diline ait metinlerde çok az görülen bu biçime daha çok Çuvaş Türkçesinin ağızlarında rastlamak mümkündür²¹:

¹⁷ V. G. Yegorov, *Çastitsa Materialı po Grammatike Sovremennogo Çuvaşskogo Yazıka*, Çuvaşgosizdat, Çeboksarı, 1956, s. 334.

¹⁸ İ. P. Pavlov, *age.*, s. 331.

¹⁹ M. P. Fedotov, *Sredtsva Virajeniya Modal'nosti v Çuvaşskom Yazıke*, Çuvaşknigoizdat, Çeboksarı, 1963, s. 67.

²⁰ Zoltán Gombocz, “Das tschuwasschische Praesens-Futurum”, In: *ZSIRAI* szerk. 74-77. Budapest, 1938, s. 77.

²¹ {-at}/{-et} biçiminden kısalan {-a}/{-e} ekinin kullanımı kimi Çuvaş diyalektlerinde çok daha ilgi çekici bir görünüme sahiptir. Biçimbirimde yaşanan daralma, eylemin kendisine de bulaşmış ve neredeyse ilgili fiil ve zaman ekinin fark edilemeyeceği şekilde kısaltmıştır: *kiletıp > kilep > kap* “geliyorum/gelirim”; *kiletın > kilen > kan* “geliyorsun/gelirsin”; *kilet*

kayatıp > *kayap* “gidiyorum/giderim”
kaymastıp > *kaymap* “gitmiyorum/gitmem”
kayatın > *kayan* “gidiyorsun/gidersin”
kayaşşı > *kayaş* “gidiyorlar/giderler”
kaymaşşı > *kaymaş* “gitmiyorlar/gitmezler” vb.²².

Çalışmamızın malzemesini oluşturan eserlerden *Tıvatı Kun* ve *İrena*’da bu ekin yalnızca teklik II. kişideki biçimi olan [-an] < [-at-ın] / [-en] < [-et-ın] tanıklanmaktadır:

(10) *Numayrah pıles tesen, akı esı şıllım şırnine vulama pultaran, tet mana Mikulay.* (1060) (TK).

“Daha çok öğrenmek istiyorsan, işte sen erkek kardeşimin yazdığını **okuyabilirsin**, –diyor Mikulay.”

(11) *Untan.. untan hıvalasa yaraşşı te tepır şıre şıtse çarınan.* (2048) (TK)

“Sonra... sonra kovuyorlar ve başka bir yere **varıyorsun**.”

(12) *Mın kalaşan es, anne!. – kuşne çarsa pırahı İrena.* (4658) (İR).

“Ne **söylüyorsun** sen anne! –gözlerini dikti *İrena*.”

(13) *İšta kına pıhan – unta kineke vırtat’.* (4782) (İR).

“Ancak nereye **bakıyorsun**, orada bir kitap var.”

2.5. [-sA] Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Çuvaş Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman çekimi, kişi ve dönüşlülük zamirleri ile çekime giren [-nı] / [-nı] biçim birimleri ile gerçekleştirilmektedir. Ölçünlü dile ait söz konusu biçimlerin yanı sıra, [-sa] / [-se] eklerinden de ilgili çekimin sağlanmasında nadiren de olsa yararlanıldığını görüyoruz. Günümüzde [-sa] / [-se]²³ biçim biriminin

> *kat* “geliyor/gelir”; *kiletpır* > *kileppır* > *kappır* “geliyoruz/geliriz; *kiletır* > *kiletır* > *kattır* “geliyorsunuz/gelirsiniz” vb. (bk. V. V. Maksimov, “Nekotorie Osobennosti Govora Sela Koş-Yelga Belebeyevskogo Rayona Başkirkoy ASRR”, *Materialı po Çuvaşskoy Dialektologii*, Vıpusk Tretiy, Çuvaşskoye Knijnoe izdatel’stvo, Çeboksarı, 1969, s. 183).

²² V. İ. Kotleyev, agm., s. 46-47.

²³ Türk yazı dillerinin bazılarında öğrenilen geçmiş zaman ifadesi için {-gan} / {gen} ve {mış} / {miş} eklerinin yanı sıra {-ıp} / {-ip} zarf-fiilinden de yararlanılmaktadır. Sıfat-fiil eklerinin yardımcı fiiller ile birleşmesi gibi, Türkçede Fiil+{-ıp} / {-ip} + yardımcı fiil kuruluşundan da geçmiş zaman çekimi için yararlanılmıştır. (bk. Mustafa Öner, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 156). Günümüzde

kullanımına daha çok, Viryal diyalektinin etkili olduğu bölgelerde ve Başkurdistan Çuvaşları arasında tanık olunmaktadır. Söz konusu dil alanlarında her iki biçimbirim eş zamanlı olarak da kullanılabilir. Örneğin, Başkurdistan Çuvaşlarının yaşadığı yerleşimlerden olan Kosyakov'da *epi kaynı* "ben gelmişim" *epi kaysa* "ben gelmişim" biçimlerinin her ikisi de yerel halkın dilinde tanıklanabilmektedir²⁴. İlpek Mikulayı'nın *Tivatı Kun* adlı povestinde de [-nı] / [-nı]'den yoğun olmak üzere [-sa] / [-se] biçimbiriminden de öğrenilen geçmiş zaman çekimi için yararlanıldığını görüyoruz:

(14) *Çuhın Dam'yanın hışan kun pek puyanlıh pulma pultarat'?*
Utmil ikı şula şitse tilikre te şavın çuhlı mul kurman ep haminne.
(1322).

"Fakir Dam'yan ne zaman böyle zengin olabilir? Altmış iki yaşına **gelmişim/geldim** rüyamda bile kendime ait bu kadar mal görmedim ben."

(15) *Amerikanetssempe akılçansem pırre te şuk ikken. Epı vısem te purççı pul' tese.* (1671)

"Amerikalılar ile İngilizlerin biri bile yok imiş. Ben onlar da vardılar herhalde **demıştim**."

(16) –*Mın kalamalli pur unta.. Pıççen ništa ta tuhsa şüremen. Sadra şav pıçık pürtre pitansa purınnı. – Kamran pitansa? – Yut saltaksençen* (2768).

"-Yalnız hiçbir yere de çıkıp gitmedim. Bahçede bu küçük evde saklanıp yaşadım. –Kimden **saklandın/saklanmışsın?** –Yabancı askerlerden."

Yukarıdaki örneklerden izleneceği üzere [-sa] / [-se] biçimbirimi tıpkı [-nı] / [-nı] gibi şahıs ekleri ile değil, şahıs zamirleri ile çekimlenmektedir. Ancak, Aşmarin'in [-sa] / [-se] ekli geçmiş zaman çekimine yönelik olarak tespit ettiği şahıs ekli kullanımlar da söz konusudur²⁵:

kaysatıp "gitmişim"

kaysatpır "gitmişiz"

Azerbaycan Türkçesinde, Tatarcanın ağızlarında, Özbek, Kazak, Nogay ve Kırgız yazı dillerinde tanıkladığımız bu durumun Çuvaş Türkçesinde de {-ıp} / {-ip} zarf-fiil ekinin Çuvaşça dengi olan {-sa} / {-se} biçimi ile karşılandığını görüyoruz.

²⁴ N. P. Petrov, "Otmecenı Glavnım Obrazom v Govorah Çuvaşey Başkirii", *Materialı Po Çuvaşskoy Dialektologii* vıp III, Çeboksarı, 1969, s. 157-158.

²⁵ N. İ. Aşmarin, *Materialı dlya İssledovaniya Çuvaşskago Yazıka*, Tipo-litografiya Imperatorskago Universiteta, Kazan, 1898, s. 388.

kaysatīn “gitmişsin” *kaysattīr* “gitmişsiniz”
kaysa “gitmiş” *kaysa* “gitmişler”

Bereczki'nin düşüncesine göre Mari dilindeki iki ayrı geçmiş zaman çekiminin temelinde, yok olmuş bir Bulgar-Türk diyalekti söz konusudur. Araştırmacı bu düşüncesini temellendirirken Çuvaş Türkçesine ait bu çekim modelinden yararlanmış ve varsayımını delillendirmeye çalışmıştır (2005: 187-193).²⁶

2.6. {+IAsA}, {+IAtsA} Zarf Ekleri

Çuvaş Türkçesinde tahmin, yaklaşıklık bildiren sayı adları, hal zarfları, ölçü miktar zarfları, zaman zarfları oluşturmak için [+IAsA] ve [+IAtsA] biçimlerinden faydalanılmaktadır. Kıpçak tipindeki Türk yazı dillerinde yer alan *-IA-p>+IAp* şeklinin paraleli olan [+IAsA] ve [+IAtsA] biçimleri, söz konusu eklerin Çuvaşçadaki denkleri olan *-IA* ve *-sA* biçimleri ile oluşmuştur: *pinlese* “bin kadar, bin civarı”; *şirīmlēse* “yirmi kadar, yirmi civarı”²⁷; *vīīrlasa* “otuz kadar, otuz civarı” vb. N. P. Petrov, Çuvaş Türkçesinde sınırlı sayıda örneği bulunan [+IAsA] ve [+IAtsA] ekli biçimleri Başkurdistan Çuvaşlarının dil malzemesine ait yapılar olarak değerlendirmiştir.²⁸ L. S. Levitskaya'nın *+IAsA* ekli sözleri listelerken örneklerini diyalektlerden seçmesi de ilgi çekicidir: Çuv. diyal. *purlasa*, Çuv. diyal. *çīnlasa* vb.²⁹ Ayrıca, N. İ. Aşmarin'in, *şirīmlēse* sözünü, Tatarcadaki dengi olan *yégérmélep*'in analojisi ile ortaya çıkmış yaklaşıklık bildiren bir sayı sıfatı olarak değerlendirmiş olması da dikkate değerdir.³⁰ Tüm bu açıklamalar [+IAsA] ve [+IAtsA] biçim birimlerinin diyalektik birer yapı olduğu konusunda önemli delil sunmaktadır.

İlpek Mikulayi'nin yazımızın malzemesini oluşturan metinlerden *Tivatī Kun* ve *Şipka Tavraşinçe* hikâyelerinde, ilgili biçimbirimleri zarf ve edat türünden yapılarda tanıklanmaktadır:

²⁶ Gábor Bereczki, “Két bolgár-törökböl másolt analitikus múlt a cseremiszen [Two Cheremissian analytic past tenses borrowed from Turkic-Bulgarian]”, *Nyelvtudományi Közlemények: 102. Kötet*, A Magyar Tudományos Akadémia, 2005, s. 187-193.

²⁷ Örnekler için bk. N. İ. Aşmarin, *Slovar Çuvaşskogo yazıka – Çıvaş Sımahisen Kīneki*, Russika, Çeboksarı, 1994-2000, C. XIV, s. 215, C. XII, s.171.

²⁸ N. P. Petrov, *age.*, s. 167.

²⁹ L. S. Levitskaya, *İstoriçeskaya morfologiya Çuvaşskogo Yazıka*, Akademiya Nauk SSSR İnstıtut Yazıkoznaniya, Moskva, 1976, s. 116.

³⁰ N. İ. Aşmarin, *age.*, 1994-2000, C.XII, s. 171.

(17) *Sinükerçik şınçe uşî kımıllî, pısık kuşlî islî hîr tîrat', vîl çınlasah ta çiper.* (1850) (TK).

“Resimde içten, iri gözleri olan düşünceli bir kız var, o **gerçekten** de güzel.”

(18) *Kıştah tîrsan, royal' kalani iltînse kayat'. Mîn kalaşşî-ha tese itletîp te, maltanlasa mana fokstrot yevîrlî kîvî iltînet.* (2139) (TK).

“Biraz durunca, bir piyano sesi işitiliyor. Ne çalıyorlar diye dinliyorum, **ilkın** fokstrot gibi bir ezgi duyuyorum.”

(19) – *Vîl ta kalat'-i sirîn? – saltaka puş tüpinçen puşlasa uri tupanne şîti tenî pek tîlînse pîhat' Anneta.* (2254) (TK).

“–O da çalıyor mu? –askere tepeden (**başlayıp**) tırnağa kadar şaşkınlıkla bakıyor Anneta.”

(20) *Türem aslî urama Okobelev general yatne panî, îna hîresletse kaşakanni – Gartalov mayor uramî.* (5428) (ŞT).

“Düz büyük bir sokağa General Okobelev'in adını vermişler, onu **çaprazlama olarak** geçen ise Binbaşı Gartalov sokağı.”

2.7. [-anşî]/[-enşî] Kasıt Sıfat-Fiili Eki

Yalnızca *pul-* “olmak” ve *tu-* “yapmak” fiilleri ile birlikte kullanılabilen [-anşî] / [-enşî] sıfat-fiil eki, Çuvaş Türkçesinin [-am] / [-em] *pul-* ve [-am] / [-em] *pek* (pekki) *tu-* yapılarında olduğu gibi eylemde bir *sahtelik* ifadesi yaratmaktadır.³¹ [-anşî] *pul-* gramer birliğini ayrıca Çuvaşçadaki [-nî] / [-nî] *pul-* ve [-nî] / [-nî] *pek* (pekki) *pul-* yapıları ile de karşılaştırmak mümkündür. Anılan biçimin Çuvaş Türkçesinde olumsuzu [-manşî] / [-menşî] *pul-* yapısı ile gerçekleştirilmektedir.

Kotleyev'in³² Krasnoçetay ağzında tanıklandığı bu biçim biriminin, N. İ. Aşmarin³³, Kurmuş diyalektinde görülen bir yapı olduğunu belirtmiş ve -an + -şî biçiminde iki parçalı bir yapısı olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı, [şî] biçimini Tat. [+ça] eşitlik eki ile karşılaştırmış ve Tat. *kılğança, aytkançı* örneklerini sıralamıştır. Benzing ise, eki [-an] / [-en] sıfat-fiiline gelen [+ça] eşitlik durum eki ve teklik III. kişi iyelik eki ile oluşmuş [+şî] biçimi ile

³¹ M. P. Fedotov, *age.*, s. 106.

³² V. İ. Kotleyev, *agm.*, s. 48.

³³ N. İ. Aşmarin, *age.*, 1898, s. 326.

açıklamıştır³⁴: [-an] / [en] + [+ça] + [+i] > [-anşı] / [-enşi]. Levitskaya da Benzing'in açıklamasına benzer biçimde +ça > +şa eki + teklik III. kişi iyelik eki biçiminde bir birleşme düşünmüş, Çuvaş ağızlarında ayrıca ekin [-amşı] / [-amşi] biçimlerinin de var olduğunu belirtmiştir.³⁵

Türkiye Türkçesine **-Ar** (gibi) **ol-/davran-** biçiminde aktarabileceğimiz [-anşı] / [-enşi] pul- yapısının İlpek Mikulayi'nin *İrena* adlı hikâyesinde tek bir tanığı bulunmaktadır:

(21) *-Pılsemîr, pikeşîm, – yîpatanş pulçî ina lombard huşî.
–Pirîn pata kunta kullen temîn çuhlî şîn kilse tîrat* (4965) (İR).

“–Anlayınız, hanımefendiciğim. **–teskin eder gibi davrandı** rehin dükkânının sahibi. –Bize, buraya her gün birçok insan geliyor.”.

Sonuç

İlpek Mikulayi, yapıtlarının kahramanlarını halkın içinden seçen, bu insanları eğitim durumlarına, yaşadıkları bölgelere göre konuşturan, ana dilinin imkânlarını okuru yadırgatmayacak biçimde kullanan bir yazardır. Yazarın bu yönü, eserlerinde sıkça ağız malzemesine başvurmasının sebebinde de büyük ölçüde açıklamaktadır. Ancak, İlpek Mikulayi'nin eserlerinde tanıklanan ağız öğeleri, yalnızca söz konusu teknik kullanımla ilgili değildir. Zira Çuvaş Türkçesiyle yapıt veren yazarlarda, kendi doğup büyüdüğü yörelerin dil kullanımları ile dikkat çekici buldukları Çuvaş diyalektlerine ait ağız özelliklerini eserlerine taşıma gibi bir eğilim bulunmaktadır. Yazı dili geleneği geç oluşan Çuvaş Türkçesi ile kaleme alınan eserlerde, bu durum günümüzde de çok sık tanıklanmaktadır. Yazımızın malzemesini oluşturan “Tıvatî Kun” (Dört Gün) povesti ile “Mikulay Şillîn Kalavî” (Mikulay'ın Erkek Kardeşinin Hikâyesi), “İrena” ve “Şıpka Tavraşınçe” (Şıpka Yöresinde) hikâyelerinde belirlemiş olduğumuz biçim birimi düzeyindeki ağız malzemesi de andığımız ikinci durum neticesinde İlpek Mikulayi'nin eserlerine girmişlerdir. Zira ilgili hikâyelerin mekânı, İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan Romanya, Bulgaristan, Polonya gibi ülkelerdir, hikâye kişilerinin büyük kısmı da ilgili ülkelerin vatandaşlarıdır. Bu nedenle de söz konusu bölgelerde yaşayan kişileri kendi yörelerine göre konuşturma gibi bir durum söz konusu değildir. İ. Mikulayi andığımız durumun bir sonucu olarak farklı

³⁴ Johannes Benzing, “Das Tschuwaschische” *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Steiner, Wiesbaden, 1959, s. 741.

³⁵ L. S. Levitskaya, *age.*, s. 99.

diyalekt alanlarına ait biçim birimi düzeyindeki dil malzemesini eserine taşımıştır.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

Bk.	bakınız.
vb.	ve benzerleri.
GT	Genel Türkçe.
diy.	Diyalekt.
VB	Volga Bulgarcası.
TB	Tuna Bulgarcası.
TK	Tıvatı Kun
MŞK	Mikulay Şillın Kalavı
İR	İrena
ŞT	Şipka Tavraşınçe
{ }	Üst Biçim birimlerinin gösterilmesinde kullanılır.
[]	Biçim birimlerinin gösterilmesinde kullanılır.
~	Denklik gösterir.
>	Bir biçimden başka bir biçime gidişi gösterir.
<	Bir biçimin başka bir biçimden gelişini gösterir.
-	Fiillere gelen eklerin önünde kullanılır.
+	Adlara gelen eklerin önünde kullanılır.
//	Seslerin gösterilmesinde kullanılır.
/	Bir biçim biriminin farklı sesçil biçimlerini ayırır.
*	Varsayımsal biçime işaret eder.

KAYNAKÇA

- ALEKSEYEV, A. A., “Osobennosti Sengileyskogo Govora Çuvaşskogo Yazıka”, *Materialı po Çuvaşskoy Dialektologii*, Vıpusk Çatvertiy, Nauçno-İssledovattel'skiy İnstıtüt, Çeboksarı, 1971.
- AŞMARİN, N. İ., *Slovar Çuvaşskogo yazıka – Çıvaş Şimahısen Kİneki*, 17 Cilt, Russika, Çeboksarı, 1994-2000.
- , *Materialı dlya İssledovaniya Çuvaşskago Yazıka*, Tipo-litografiya İmperatorskago Universiteta, Kazan, 1898.
- BENZİNG, Johannes, “Das Tschuwaschische” *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Steiner, Wiesbaden, 1959, s. 695-751.
- BERECZKİ, Gábor, “Két bolgár-törökböl másolt analitikus múlt a cseremiszbén [Two Cheremissian analytic past tenses borrowed from Turkic-Bulgarian]”,

- Nyelvtudományi Közlemények: 102. Kötet*, A Magyar Tudományos Akadémia, 2005, s. 187-193.
- DEMİR, Nurettin, “Edebi Metinlerde Ağız Kullanımı Hakkında Bir Ön Çalışma”. *Turcological Letters to Bernt Brendemoen*. Edited by Éva Á. Csató vd. (The Institute fo Comparative Research in Human Culture.). Novus forlag, Oslo, 2009, 97-108.
- DURMUŞ, Oğuzhan, *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne, 2009.
- ERDAL, Marcel, *Die Sprache der wolgalbolgarischen Inschriften*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993.
- , *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden, 2004.
- ERSOY, Feyzi, *Çuvaş Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010.
- FEDOTOV, M. P., *Sredstva Virajeniya Modal'nosti v Çuvaşskom Yazıke*, Çuvaşknigoizdat, Çeboksarı, 1963.
- FEDOTOV, M. R. (1983), *Çuvaşskiy Yazık v Sem'ye Altayskih Yazıkov* (II), Çuvaşskoye Knijnoe İzdatel'stvo, Çeboksarı, 1983.
- , *Çuvaşskiy Yazık, İstoki Otnoşeniye k Altayskim i Finno-Ugorskim Yazıkam, İstoriçeskaya Grammatika*, İzdatel'stvo Çuvaşskogo Universiteta, Çeboksarı, 1996.
- GABAİN, A. M., *Eski Türkçenin Grameri* (çev. Mehmet Akalın) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000 (=ETG).
- GOMBOCZ, Zoltán, “Das tschuwaschische Praesens-Futurum”, In: *ZSIRAI szerk.* 74-77. Budapest, 1938.
- GÜZEL, Sinan, *İpek Mikulayı'nın “Tıvatı Kun” Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi, Giriş-Metin-Dizinler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012.
- KARATAŞ, T., *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Perşembe Kitapları, İstanbul, 2001.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- KOTLEYEV, V. İ., “Morfologičeskie Osobennosti Krasnoçetayskogo Govora”, *Materialı po Çuvaşskoy Dialektologii*, Vıpusk Vtoroy, Çuvaşskoye Knijnoe izdatel'stvo, Çeboksarı, 1963.
- LEVİTSKAYA, L. S., *İstoriçeskaya morfologiya Çuvaşskogo Yazıka*, Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya, Moskva, 1976.
- MAKSİMOV, V. V., “Nekotore Osobennosti Govora Sela Koş-Yelga Belebeyevskogo Rayona Başkirskoy ASRR”, *Materialı po Çuvaşskoy Dialektologii*, Vıpusk Tretiy, Çuvaşskoye Knijnoe izdatel'stvo, Çeboksarı, 1969.

ÇUVAŞ YAZAR N. İLPEK MİKULAYI'NİN HİKÂYELERİNDE AĞIZ KULLANIMI

- MİKULAYI, İlpek, *Tivatı Kun*, Ministerstva kul'turi Çuvaşskoy ASSR, Çeboksarı, 1953.
- ÖNER, Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- PAVLOV, İ. P., *Hal'hi Çıvaş Literaturı Çilhi – Morfoloji*, Çıvaş ASSR Kİneke İzdatel'stvi, Şupaşkar, 1965.
- PETROV, N. P. "Otmeçeni Glavnım Obrazom v Govorah Çuvaşey Başkirii", *Materialı Po Çuvaşskoy Dialektologii* vıp III, Çeboksarı, 1969.
- SERGEYEV, İ. P. - Kotleyev, V. İ. *Çıvaş Çilhi*, Çıvaş Kİneke İzdatel'stvi, Şupaşkar, 1988.
- TEKİN, Talat, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- , *Orhon Türkçesi Grameri*, Simurg, İstanbul, 2000.
- YEGOROV, V. G., *Sovremenniy Çuvaşskiy Literaturı Yazık v Sravnitel'no-İstoriçeskom Osveşçenii (Çast I)*, Çuvaşskoye Gosudarstvennoe izdatel'stvo, Çeboksarı, 1954.
- , *Çastitsa Materialı po Grammatike Sovremennogo Çuvaşskogo Yazıka*, Çuvaşgosizdat, Çeboksarı, 1956.